

بررسی میزان توجه به خشکسالی دریاچه بختگان و نقش آن در رفتار محیط‌زیستی و میزان فردگرایی مردم شهرستان استهبان

مأنده کیانی^{۱*}، سید محسن سعیدی مدنی^۲، محمدرضا علمی^۳

۱ دانشجوی کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، دانشگاه یزد

۲ دانشیار مردم‌شناسی، عضو هیأت علمی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه یزد

۳ استادیار محیط‌زیست، عضو هیأت علمی، دانشکده محیط‌زیست و منابع طبیعی، دانشگاه یزد

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۶/۱۰؛ تاریخ تصویب: ۱۳۹۶/۰۴/۲۶)

چکیده

محیط‌زیست و منابع طبیعی بستر پیونددهنده انسان و طبیعت به شمار می‌آیند. به همین دلیل، جامعه‌شناسان توجه خاصی به این سیستم‌ها دارند و روابط متقابل آن‌ها را بررسی می‌کنند. دریاچه بختگان یکی از تفرجگاه‌های نزدیک شهرستان استهبان (بزرگترین باغشهر انجیر دیم جهان) در استان فارس و دومین دریاچه آب شور کشور است. متأسفانه در سال‌های اخیر در اثر خشکسالی و فعالیت‌های انسانی مشکلاتی برای این اکوسیستم به وجود آمده که بی‌توجهی به آن‌ها، آثار غیرقابل جبرانی در پی خواهد داشت. هدف اصلی پژوهش حاضر این است که وضعیت و تأثیرات ناشی از فرسایش و خشکسالی دریاچه را بر روی رفتار محیط‌زیستی و فردگرایی انسان‌های ساکن در اطراف آن با دیدگاهی جامعه‌شناسانه بررسی کند. تحقیق مورد نظر از نوع پیمایشی و توصیفی و از لحاظ هدف، کاربردی است. جامعه آماری شامل جمعیت شهرستان استهبان با ۶۶۱۷۲ نفر و نمونه آماری ۳۹۰ نفر از مردم شهر استهبان و دهستان خیر می‌باشند. روش نمونه‌گیری؛ خوشه‌ای چند مرحله‌ای است و تجزیه و تحلیل براساس نرم‌افزار SPSS22 انجام شده است. نتایج حاکی از این است که رابطه معناداری میان میزان توجه به خشکسالی و رفتار محیط‌زیستی مردم منطقه وجود دارد. اما میان فردگرایی و میزان توجه به خشکسالی رابطه معناداری به دست نیامد.

کلید واژه‌ها: توجه به خشکسالی، دریاچه بختگان، رفتار محیط‌زیستی، فردگرایی، استهبان

سرآغاز

دریاچه بختگان از جمله دریاچه‌های مهم در کنوانسیون رامسر قلمداد می‌شود. که از نظر وضعیت زیستی، گونه‌های جانوران آبی، انواع پرندگان، حیات وحش و ماهی‌ها در تالاب‌هایش جزء یکی از تالاب‌های مطرح و کم‌نظیر کشور محسوب می‌شود. یکی از منافع محیط‌زیستی دریاچه بختگان، جلوگیری از فرسایش خاک و حفظ آن می‌باشد. از موارد دیگر در سالم‌سازی و بهسازی محیط و تصفیه آلودگی‌هاست که می‌تواند نشاط خاصی را به افراد جامعه اطراف خود دهد. زیبایی محیط‌زیست، انگیزه مهمی برای حفاظت از محیط‌زیست و منابع طبیعی می‌باشد (جولائی و کارنامی، ۱۳۹۲). هرچند خشکسالی در سال‌های اخیر تأثیر زیادی بر خشک شدن تالاب بختگان داشته است. اما مصرف بی‌رویه آب و برداشت زیاد از سفره‌های آب زیرزمینی، حفر بی‌رویه و غیرمجاز چاه‌های کشاورزی، تخریب و تصرف اراضی ملی، تأثیر فراوانی بر خشک شدن تالاب و دریاچه داشته است. ایجاد خشکسالی و بحران آب در این منطقه باعث افزایش گرد و غبار، کاهش فعالیت‌های گردشگری، کاهش تعداد وحوش، کاهش آب چشمه‌ها و آب‌های زیرزمینی، افزایش آتش‌سوزی‌ها، کاهش آبیان، عدم وجود بهداشت روانی، مشکلات جسمی و روحی، آلودگی هوا، افزایش مهاجرت، سوء تغذیه، از بین رفتن زمین‌های کشاورزی از جمله نابودی انجیرستان‌های دیم استهبان و ایجاد شغل‌های کاذب در محدوده این شهرستان، تغییر در رفتار محیط‌زیستی افراد و طغیان امراض و آفات شده است (هاشمی و عطایی، ۱۳۹۰). باید گفت که علت بسیاری از مشکلات محیط‌زیستی موجود این است که دنیا از دریاچه‌ای محدود نگریده می‌شود و به دلیل نداشتن دید وسیع، ارتباط میان عوامل انسانی و طبیعی نادیده گرفته می‌شود. جامع‌نگری و نگرش سیستمی راه‌حل رسیدن به مشارکت و توسعه پایدار در منطقه است. باورهای محیط‌زیستی یا جهان‌بینی، به عنوان نظامی از گرایش‌ها و باورها در رابطه بین انسان و محیط‌زیست، تعیین‌کننده رفتارهای مسئولانه یا چارچوب مرجعی هستند که هنگام تعامل با محیط‌زیست از آن‌ها استفاده می‌شود. این که ما چگونه برای محیط‌زیست ارزش قائلیم، بستگی به این دارد که نقش و عملکرد خود را بر زمین چگونه می‌بینیم و برای به اشتراک گذاردن این منابع با دیگران، چگونه رفتار می‌کنیم. عدم توجه مسئولین به رفتارهای محیط‌زیستی، توجه آن‌ها به حوزه آلودگی‌های صنعتی، تمرکز بر مناطق حفاظت شده، ایجاد

مانع و عدم تصویب بودجه‌های کافی برای فعالیت تشکلهای غیردولتی محیط‌زیستی از جمله عواملی هستند که عدم توجه مسئولین را به بعد انسانی و اجتماعی محیط‌زیست نشان می‌دهد. زمانی که نارضایتی و اعتراضی در جامعه به وجود آید؛ ما با یک نوع نابهنجاری مواجه می‌شویم. که از آن تحت عنوان فرهنگ مقاومت منفی (نوعی جهت‌گیری نسبت به هنجارهای قانونی موجود در جامعه) یاد می‌شود. در این حالت اولین مکان برای بروز این نابهنجاری، متوجه محیط‌طبیعی می‌شود. با توجه به اهمیت مسایل محیط‌زیستی و نقش اساسی رفتارهای انسان در حفظ یا تخریب آن، لازم است که رفتار انسان مدنظر قرار گیرد. در این پژوهش سعی خواهد شد که تأثیر میزان توجه به خشکسالی ناشی از دریاچه بختگان بر روی رفتار محیط‌زیستی و میزان فردگرایی افراد منطقه با دیدی جامعه‌شناسانه بررسی شود. بایستی دید که رفتار افراد نسبت به محیط‌زیست چگونه است. و رابطه بین توجه به خشکسالی و رفتار محیط‌زیستی افراد ساکن در منطقه چگونه می‌باشد. این که آیا توجه به خشکسالی می‌تواند بر رفتار محیط‌زیستی و میزان فردگرایی افراد منطقه تأثیرگذار باشد یا خیر.

مواد و روش‌ها

۱. پیشینه داخلی و خارجی

در تحقیقی با موضوع درونی‌سازی تأثیرات جانبی برداشت آب از چاه‌های کشاورزی اطراف دریاچه پریشان؛ بنابر مطالعه حاضر برداشت بی‌رویه از چاه‌های کشاورزی اطراف دریاچه پریشان، علاوه بر کاهش سطح آب‌های زیرزمینی و شوری آب بر سطح آب دریاچه و حرکت آن به سمت چاه‌های اطراف مؤثر بوده است. نتایج نشان داده است که با افزایش بهره‌برداری از چاه‌های کشاورزی جهت آبیاری گندم، عملکرد این محصول افزایش یافته ولی از سوی دیگر افزایش بهره‌برداری از چاه‌های اطراف دریاچه، سطح ایستایی را افت داده و باعث افزایش هزینه آبکشی شده است (غزالی و اسماعیلی، ۱۳۹۰).

با توجه به تحقیقی که توسط هاشمی‌تنگستانی و همکاران با موضوع آشکارسازی تغییرات دریاچه بختگان فارس در بازه‌ی زمانی ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۶ از روش ترکیبی سنجش از دور و سامانه اطلاعات جغرافیایی استفاده شده است، نشان داد از آن‌جا که در مناطق نیمه خشک نوسان در بارندگی بیشترین تأثیر را در تغییر شرایط اکولوژیک دریاچه دارد، تغییر کاربری و پوشش زمین

در تحقیق دیگری به سنجش تأثیر برخی متغیرها از جمله دانش محیط‌زیستی، نگرش محیط‌زیستی، ارتباط افراد با طبیعت، سن، جنسیت، وضعیت تأهل، موقعیت اجتماعی- اقتصادی بر رفتار محیط‌زیستی شهروندان پرداخته است. نتایج حاکی از این است که رفتار محیط‌زیستی شهروندان اصفهانی نسبت به دهه‌های قبل مسئولانه‌تر شده است. مهم‌ترین عامل پیش‌بینی‌کننده رفتار محیط‌زیستی، ارتباط افراد با طبیعت است. افراد با موقعیت اجتماعی- اقتصادی بالاتر، کمتر از حمل‌ونقل دوستدار محیط‌زیست استفاده می‌کنند و زنان از حمل و نقل دوستدار محیط‌زیست بیشتر استفاده می‌کنند و در زمینه تفکیک زباله از مبدأ نیز رفتار مطلوب‌تری دارند (مختاری‌ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۱).

پژوهشی با عنوان نقش آگاهی از عواقب و ارزش‌های محیط‌زیست در سایت‌های گردشگری در گزارش خود بر رفتار طرفداران محیط‌زیست و ساکنان محلی در منطقه گردشگری جیوزایی^(۱) چین متمرکز شده است. براساس این پژوهش، آگاهی ساکنان از بحران، آثار، ارزش‌ها و دل‌بستگی به محل سنجیده شده است. نتایج حاکی از آن است که ارزش‌های نوع‌دوستانه و دل‌بستگی به محل؛ تأثیر مثبتی بر علاقه به محیط‌زیست دارد و موجب افزایش آگاهی از عواقب فاجعه و ارزش‌های محیط‌زیستی می‌شود. پیامدهای عملی از یافته‌های این تحقیق منجر به سیاست مدیریت عمومی و گردشگری محیط‌زیست شده است (yulingzhang, 2014).

مهمت‌اوغلو^(۲) در سال ۲۰۱۰ در تحقیقی تحت عنوان عوامل مؤثر بر تمایل به رفتارهای حامی محیط‌زیست در خانه و محیط‌های تفریحی تعدادی از مردم نروژ را به عنوان نمونه بررسی نموده است. در این تحقیق، متغیر سطح سواد، نگرانی‌های محیط‌زیستی و هنجارهای شخصی رابطه مثبتی را با رفتار محیط‌زیستی در محیط خانه نشان می‌دهند. علاوه بر این، زنان تمایل بیشتری برای انجام رفتار حامی محیط‌زیست در محیط‌های تفریحی نسبت به مردان دارند (Mehmetoglu, 2010).

در پژوهشی توسط ماير و فرانتز^(۳) در سال ۲۰۰۴ به این نتیجه رسیدند که افرادی که گزارش‌کننده احساس ارتباط و پیوستگی بیشتری با طبیعت هستند، تمایل دارند تصمیماتی بگیرند که به محیط کمک کند. نتایج نشان داد که رفتار مراقبت از محیط طبیعی، بهتر از نگرش محیطی پیش‌بینی‌کننده رفتارهای واقعی

پیرامون دریاچه با تغییر پهنه آب دریاچه در ارتباط است و هرگاه در یک بازه‌ی زمانی مساحت پهنه آب کاهش یابد، مساحت زمین بایر و پهنه شوره‌زار افزایش می‌یابد که بیانگر خشک شدن دریاچه است. خشک شدن آب دریاچه را می‌توان عامل اصلی تغییر کاربری و پوشش زمین در منطقه مطالعاتی دانست (هاشمی‌تنگستانی و همکاران، ۱۳۹۲).

تحقیقی با عنوان رهنمودهای نظریه بازی‌ها برای حکمرانی پایدار منابع آبی مشترک (مطالعه موردی: مناقشه آبی دریاچه ارومیه) انجام شده است که براساس نتایج این تحقیق از دیدگاه استراتژیک؛ عامل اصلی بروز بحران دریاچه ارومیه، رفتار مبتنی بر عقلانیت فردی ذی‌نفعان است که این امر موجب تمرکز آنان بر افزایش منافع اقتصادی فعالیت‌های کشاورزی و غفلت از پیامدهای محیط‌زیستی و اقتصادی- اجتماعی ناشی از نابودی دریاچه شده است. شرایط موجود نشانگر آن است که جلوگیری از تداوم وضع موجود و رهایی از بن‌بست کنونی مستلزم دخالت فعال هیأت دولت به منزله تصمیم‌گیرنده ارشد حکومتی و الزام ذی‌نفعان به توقف طرح‌های ایجادکننده حبابه جدید در حوزه است (صفایی و ملک‌محمدی، ۱۳۹۳).

در مقاله‌ای به بررسی نقش آموزش محیط‌زیستی در بروز رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست دانش‌آموزان می‌پردازد. نتایج تحقیق نشان داد میزان شناخت دانش‌آموزان نسبت به مسایل و مشکلات محیط‌زیستی عام، بالا و نسبت به مسایل و مشکلات محیط‌زیستی خاص، پایین است. در نهایت یافته‌های تحقیق حاکی از آن است که نگرش نوین محیط‌زیستی در ایجاد رفتار حفاظت از محیط‌زیست تأثیر مثبت دارد اما آموزش و دانش محیط‌زیستی تأثیر چندانی در بروز رفتار محیط‌زیستی ندارد (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱).

براساس تحقیقی در مناطق روستایی و شهری استان کرمانشاه انجام شده است؛ هدف این مطالعه بررسی و تحلیل جامعه‌شناسانه محیط‌زیست و رفتار افراد نسبت به آن است. نتایج حاکی از آن است که رفتارهای مردم در استان کرمانشاه نسبت به محیط‌زیست مسئولانه است و بین دانش محیط‌زیستی و رفتار محیط‌زیستی ارتباط معناداری وجود ندارد. رفتار محیط‌زیستی در مناطق روستایی، مسئولانه‌تر از مناطق شهری، در میان افراد مسن مسئولانه‌تر از جوانان، در میان متأهلان مسئولانه‌تر از مجردان و در میان زنان مسئولانه‌تر از مردان می‌باشد (ضیاءپور و همکاران، ۱۳۹۱).

مراقبت از محیط است (Mayer & Frantz, 2004).

۲. نظریه‌های پژوهش

الکس اینگلس^(۴) روی گرایش‌های نوگرایی فردی و نوسازی در جوامع روستایی تأکید می‌کند و می‌گوید نوگرایی در فرد باعث آمادگی ذهنی و روانی برای جذب تجربه‌های جدید، توجه به عقیده و نظرات گوناگون در مورد مسایل و موضوعات محیط اطراف و خارج از حیطه زندگی فردی، نگاه به حال و آینده و نه گذشته، باور داشتن به برنامه‌ریزی و سازماندهی امور جهت حل امور عمومی و شخصی زندگی. از نظر وی انسان نوین، شهروندی مشارکت‌کننده و آگاه است. حس مسئولیت، مستقل، خودمختاری، روشنفکری و قابل انعطاف بودن پیش شرط هرگونه رشد اقتصادی است و نقش مهمی در توسعه اقتصادی و اجتماعی ایفا می‌کند (حاتم‌حسینی و همکاران، ۱۳۸۱).

در سال ۱۹۷۵، فیش‌بین و آیزن^(۵)؛ الگویی را برای توضیح رابطه بین نگرش و رفتار ارائه دادند که تحت عنوان عمل بخردانه، بعدها مورد تجدیدنظر قرار گرفت و به عنوان نظریه رفتار برنامه‌ریزی شده بسط داده شد. عمل بخردانه به این معنی که اکثر رفتارها به این دلیل انجام می‌شود که مردم به نتایج اعمال خود فکر می‌کنند و برای رسیدن به آن، این تئوری از دو عنصر اصلی تشکیل شده است. بخش شخصی و بخش اجتماعی که ترکیب این دو بخش، پیش‌بینی‌کننده یک قصد رفتاری است قصدی که در نهایت مشخص‌کننده رفتار است. رفتار محیط‌زیستی تحت تأثیر دامنه گسترده‌ای از عوامل خارج از کنترل فرد قرار می‌گیرد (حاتم‌حسینی و همکاران، ۱۳۸۱).

نیزبت^(۶) و همکاران معتقدند که ارتباط با طبیعت، برخی از تفاوت‌ها و رفتارهای مسئولانه محیط‌زیستی را تبیین می‌کنند. روابط شخصی با طبیعت ممکن است بینشی را در مردم برای رویارویی با محیط‌زیست فراهم کند در حالی که عدم ارتباط با جهان طبیعی به تخریب سیاره ما خواهد انجامید. این‌که چگونه طبیعت بر احساسات انسانی تأثیرگذار است و چرا برخی احساسات عمیق و مثبتی در رویارویی طبیعت دارند در حالی که دیگران این‌گونه نیستند (مختاری و صالح، ۱۳۹۳).

طبق نظر لیویسیگا^(۷) در سال ۲۰۰۴، نظریه بازی؛ شاخه‌ای از علم ریاضیات کاربردی است که به مطالعه رفتارهای رقابتی و همکاریانه افراد می‌پردازد. با گسترش روزافزون مناقشات بر سر منابع طبیعی مشترک به طور عام و منابع آبی مشترک به طور

خاص، مطالعات گوناگونی روی این مسایل در چارچوب نظریه بازی‌ها صورت گرفته است. با مقایسه نتایج رهیافت‌های همکاریانه و غیرهمکاریانه در یک بازی بهره‌برداری از منبع آب زیرزمینی مشترک در آمریکا، نتیجه گرفت که در این بازی‌ها، حداقل یکی از ذی‌نفعان به علت کاهش منافع اقتصادی کوتاه مدت، به خسارات بلندمدت اقتصادی و محیط‌زیستی برداشت، بیش از حد بی‌توجهی می‌کند (صفایی و همکاران، ۱۳۹۳).

مدل رفتار محیط‌زیستی، فیتکائو و کسل^(۸)؛ از عوامل جامعه‌شناختی به خوبی عوامل روان‌شناختی برای شرح رفتار محیط‌زیستی یا فقدان آن استفاده کرده‌اند. این مدل جامعه‌شناختی رفتار محیط‌زیستی، از ۵ متغیر که به طور مستقیم و غیرمستقیم بر رفتار محیط‌زیستی تأثیر دارند، تشکیل شده است. این متغیرها شامل: نگرش و ارزش‌ها، امکانات برای رفتار محیط‌زیستی، مشوق‌های رفتاری، پیامدهای ادراک شده در مورد رفتار محیط‌زیستی و دانش. بر اساس این مدل نگرش محیط‌زیستی، دانش محیط‌زیستی و فرصت‌ها از عوامل تأثیرگذار بر رفتارهای محیط‌زیستی به شمار می‌آیند (صالحی و همکاران، ۱۳۹۱).

ارزش‌های فرامادی دربرگیرنده اولویت‌های ارزشی خاصی که احتمالاً رفتار مردم را شکل می‌دهد است. شامل: رفتارهای محیط‌زیستی که از ارزش‌ها و پارادایم جدید محیط‌زیستی نشأت می‌گیرد. اینگلههارت^(۹) تلاش برای زیباتر ساختن شهرها و روستاها و داشتن طبیعت زیبا را به عنوان یک ارزش فرامادی تلقی می‌کند که در جوامع پست‌مدرن جایگاه رفیع‌تری دارد (Ingelhart, 1994).

هریوت و اسکات‌جکسون^(۱۰)؛ بر این باورند که جهانی‌شدن و توسعه‌های مرتبط با آن انگیزه برای فردگرایی را تشدید می‌کند و فردگرایی در زندگی اجتماعی نمایان است (کاوایانی‌راد، ۱۳۹۰).

روش پژوهش

اولین مرحله در تدوین گزارش حاضر، جمع‌آوری مدارک و اطلاعات موجود در رابطه با دریاچه بختگان و روستاهای خیر و شهرستان استهبان در قالب مصاحبه و گزارش‌های ادارات مرتبط محیط‌زیست بوده است. این پژوهش با هدف بررسی اثرات توجه به خشکسالی ناشی از دریاچه بختگان بر روی رفتار محیط‌زیستی و میزان فردگرایی مردم شهرستان استهبان و دهستان خیر اجرا گردیده است. تحقیق موردنظر از نوع پیمایشی و توصیفی و از لحاظ هدف، کاربردی است. در بخش توصیفی به گردآوری

پرسشنامه ارتباط با طبیعت نیزیت و همکاران و پرسشنامه‌های ارایه شده مقالات معتبر علمی- پژوهشی و نظرات اساتید راهنما و مشاور استفاده گردیده است. در این تحقیق از اعتبار محتوایی و سازه و شناسایی اعتبار شاخص‌ها یا معرف‌های پژوهش از طریق مراجعه به داوران و برای پایایی ابزار پژوهش از ضریب آلفای کرونباخ و آزمون مقدماتی و دیگر آزمون‌ها طبق کتاب آموزش کاربردی SPSS نوشته دکتر علیرضا افشانی و کتاب پیمایش در تحقیقات اجتماعی ترجمه هوشنگ نائبی استفاده شده است.

مبانی تئوریک موضوع پرداخته شده و روش پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه است. جامعه آماری شامل: جمعیت کل شهرستان با ۶۶۱۷۲ نفر در سال ۱۳۹۰ گزارش شده است. حجم نمونه آماری براساس فرمول کوکران؛ تعداد ۴۰۰ نفر به دست آمده است. اما تعداد ۳۹۰ پرسشنامه پر و برگشت داده شد. روش نمونه‌گیری؛ خوشه‌ای چندمرحله‌ای می‌باشد. ابتدا نقشه شهر و روستا از فرمانداری محل گرفته شده و برحسب نقشه بلوک‌بندی شده تعدادی بلوک در شهرستان به طور تصادفی متناسب با حجم نمونه انتخاب شده‌اند. همچنین برای طراحی پرسشنامه از

جدول (۱): توزیع جمعیت شهرستان استهبان

نام بخش	نام دهستان	تعداد آبادی	جمعیت
رونیز	خیر	۱۲	۱۰۷۷۳
رونیز	رونیز	۱۲	۵۶۶۵
مرکزی	ایچ	۱۷	۳۶۵۳
مرکزی	استهبان	-	۳۴۶۳۹
منبع:			p.irhttp://amar.fars

منطقه مورد مطالعه

شهرستان استهبان در شرق استان فارس واقع شده است. که از شمال به دریاچه بختگان (دشت خیر)، از جنوب به کوه‌های توده، از غرب به دشت رونیز و از شرق به کوه‌های داراب محدود می‌شود. بلندترین ارتفاع در این سلسله کوه‌ها ۲۳۰۰ متر است. منابع آب منطقه را چشمه‌ها و قنات‌ها یا رودخانه‌ها تشکیل می‌دهند. چشمه‌های (قهری، پادزهری، بک بک، بوخو، مرخنه) از مهم‌ترین منابع تأمین آب شهرستان به شمار می‌آید. از سمت جنوب شهرستان به سوی شمال (دهستان خیر) جاری شده و به دریاچه بختگان می‌ریزد. استهبان منطقه‌ای کوهستانی است که شرایط رشد درختان انجیر دیم را دارد. و به بزرگ‌ترین باغشهر انجیر دیم جهان مشهور است. بیشترین تعداد درختان این منطقه انجیر، بادام، گردو، انگور، انار و مرکبات می‌باشد. همچنین کشت زعفران در این منطقه رایج است. با توجه به شرایط مساعد جغرافیایی در این منطقه؛ گندم، جو، پنبه، ذرت، حبوبات، سبزیجات و صیفی‌جات به خوبی پرورش یافته‌اند. از لحاظ پوشش حیوانی نیز این منطقه دارای حیوانات اهلی و وحشی گوناگون می‌باشد. امروزه تنوع پوشش حیوانی منطقه به واسطه شکار بی‌رویه در گذشته و عدم حمایت ارگان‌های مختلف و مسئول در حفظ حیات‌وحش به حداقل رسیده است. در این

منطقه معادن مختلفی مثل: سنگ، منگنز، نفت، گچ و آهک یافت شده است. خاک رس استهبان نیز بهترین خاک سرامیک منطقه شناخته شده است. محدودیت شدید اشتغال در این شهرستان باعث تمایل نسبی جوانان به گذراندن مراتب تحصیلی و اشتغال در امور اداری و خدماتی شده است. متأسفانه بزرگ‌ترین مشکل نسل جوان در این منطقه بعد از تحصیلات، عدم اشتغال است. این مسأله سبب مهاجرت زیاد آن‌ها به شهرهای مجاور یا مراکز استان و استان‌های دیگر شده است (کیانی، ۱۳۷۶).

حدود ۹۰ درصد مردم این شهرستان به طور مستقیم و غیرمستقیم به محصول انجیر وابسته‌اند. که به دنبال خشکسالی‌های اخیر در وضعیت نگران‌کننده و بحرانی قرار گرفته‌اند. دهستان خیر یکی از دهستان‌های بخش رونیز استهبان می‌باشد. که دارای ۱۲ روستا در شمال شهرستان و در مجاورت دریاچه قرار گرفته است. متأسفانه خشکسالی‌های ناشی از دریاچه بختگان بر روی زندگی اقتصادی- اجتماعی مردم این شهرستان و به‌خصوص دهستان خیر تأثیر منفی زیادی گذاشته است. کم‌آبی و بحران آب یکی از مشکلات موجود در این روستاهاست.

مهم‌ترین منبع تأمین آب دریاچه، رودخانه کر یا شاخه‌های بیشماری است که در نزدیکی مرودشت شاخه مهمی به نام سیوند را دریافت کرده و بعد از گذر از ۷۰ کیلومتر به دریاچه بختگان و طشک می‌ریزد. به دلیل خشکسالی‌های اخیر، این دریاچه نیز کاملاً خشک شده و ارزش‌های حفاظتی دریاچه با بحران آب و خشکی مواجه شده است.

شکل (۳): عکس از دریاچه قبل از خشکسالی

شکل (۴): عکس از دریاچه بعد از خشکسالی

نتایج و یافته‌ها

۱. یافته‌های توصیفی

ترسیم سیمای نمونه آماری بدین صورت است که؛ جوان‌ترین پاسخگو ۱۶ سال و مسن‌ترین ۷۷ ساله بوده‌اند. ۴۱ درصد از پاسخگویان زن و ۵۹ درصد مرد تشکیل می‌دهند. ۱۴۲ نفر مجرد و ۲۴۸ نفر متأهل بودند. محل تولد ۳۴/۹ درصد از پاسخگویان در شهر و ۵۴/۹ درصد در روستاها بوده است. از لحاظ میزان تحصیلات بیشترین فراوانی را دیپلم و فوق‌دیپلم با ۴۳/۸ درصد و کمترین فراوانی را بیسواد با ۲/۳ درصد تشکیل داده‌اند. براساس جدول فراوانی بالا؛ ۴۸ نفر (۱۲/۳ درصد) دارای رفتار محیط‌زیستی کم، ۳۱۵ نفر (۸۰/۸ درصد) رفتار متوسط و ۲۷ نفر (۶/۹ درصد) رفتار زیاد هستند.

شکل (۱): نقشه شهرستان استهبان و دریاچه بختگان

شکل (۲): عکس از نمای کلی شهرستان استهبان

دریاچه بختگان

دریاچه بختگان دارای سه بخش اصلی است: ۱. دریاچه و تالابها ۲. مناطق دشتی و کوهستانی واقع در بین دریاچه بختگان و طشک و اراضی مجاور آن ۳. مناطق کوهستانی واقع در جنوب دریاچه بختگان.

تالاب بختگان دومین و بزرگ‌ترین تالاب و دریاچه کشور محسوب می‌گردد. که در حال حاضر این تالاب کاملاً خشک شده است. در این تالاب ۹۵ گونه پرنده (فلامینگو) شناسایی شده است به همین جهت توسط سازمان بین‌المللی حیات پرنده‌ها به عنوان زیستگاه بااهمیت برای پرنده‌ها تشخیص داده شده و در سال ۱۳۵۴ در کنوانسیون رامسر به ثبت رسیده است. هانس لوفلر^(۱۱) محقق اتریشی؛ این تالاب را از معدود تالاب‌های جهان می‌داند که در زمستان آب شیرین در سمت شرق آن و در تابستان آب شور در سمت غرب آن در جریان بوده است.

جدول (۲): توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان رفتار محیط‌زیستی

رفتار محیط‌زیستی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کم	۴۸	۱۲/۳	۱۲/۳
متوسط	۳۱۵	۸۰/۸	۹۳/۱
زیاد	۲۷	۶/۹	۱۰۰
جمع	۳۹۰	۱۰۰	

جدول (۳): توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان توجه به خشکسالی

خشکسالی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کم	۶	۱/۵	۱/۵
متوسط	۱۲۵	۳۲/۱	۳۳/۶
زیاد	۲۵۹	۶۶/۴	۱۰۰
جمع	۳۹۰	۱۰۰	

براساس جدول فوق؛ میزان پاسخگویی به سؤالات خشکسالی به این ترتیب است که: ۶ نفر (۱/۵ درصد) خشکسالی را در حد کم، ۱۲۵ نفر (۳۲/۱ درصد) در حد متوسط و ۲۵۹ نفر (۶۶/۴ درصد) خشکسالی را در حد زیادی دانسته‌اند.

جدول (۴): توزیع فراوانی پاسخگویان بر حسب میزان فردگرایی

فردگرایی	فراوانی	درصد فراوانی	فراوانی تجمعی
کم	۶۵	۱۶/۷	۱۶/۷
متوسط	۲۹۴	۷۵/۴	۹۲/۱
زیاد	۳۱	۷/۹	۱۰۰
جمع	۳۹۰	۱۰۰	

براساس جدول فراوانی؛ میزان فردگرایی ۶۵ نفر (۱۶/۷ درصد) از پاسخگویان در حد کم، ۲۹۴ نفر (۷۵/۴ درصد) در حد متوسط و ۳۱ نفر (۷/۹ درصد) زیاد بوده است.

۲. یافته‌های استنباطی

در این قسمت به تحلیل و تبیین یافته‌ها از طریق ضریب

جدول (۱): ضریب همبستگی پیرسون میان میزان توجه به خشکسالی و رفتار محیط‌زیستی پاسخگویان

متغیر	میانگین	انحراف معیار	r	sig
رفتار محیط‌زیستی	۲۶/۰۸	۴/۹۳۳	۰/۱۵۳	۰/۰۰۲

۱۳۹۲؛ مختاری‌ملک‌آبادی و همکاران، ۱۳۹۱؛ غزالی و همکاران، ۱۳۹۰؛ تنگستانی و همکاران، ۱۳۹۲) و تحقیقات (Yulingzhang, 2014; Mehmetoglu, 2010; Mayer & Ingelheart, 1994; Frants, 2004) هم‌سویی دارد.

فرضیه دوم: به نظر می‌رسد میان میزان توجه به خشکسالی و میزان فردگرایی پاسخگویان رابطه معناداری وجود دارد.

ابتدا مقدار سطح معنی‌داری (sig) را نگاه کرده برابر با (۰/۰۰۲) شده است چون کمتر از (۰/۰۵) می‌باشد، بنابراین رابطه معناداری میان متغیر میزان توجه به خشکسالی و رفتار محیط‌زیستی وجود دارد. مقدار ضریب همبستگی پیرسون برابر با (۰/۱۵۳) شده که نشان می‌دهد هر چقدر میزان توجه به خشکسالی بیشتر شود، میزان رفتار محیط‌زیستی نیز افزایش می‌یابد. نتایج این فرضیه با تحقیقات (ضیاء‌پور و همکاران، ۱۳۹۱؛ صالحی و همکاران،

جدول (۲): ضریب همبستگی پیرسون میان میزان توجه به خشکسالی و میزان فردگرایی

متغیر	میانگین	انحراف معیار	r	sig
فردگرایی	۱۷/۲۸	۳/۹۴۵	۰/۰۶۰	۰/۲۳۷

مقدار سطح معنی‌داری برابر با (۰/۲۳۷) شده است. چون از (۰/۰۵) بیشتر شده، بنابراین رابطه معناداری میان میزان توجه به

جدول (۳): آزمون تحلیل واریانس برای بررسی میزان توجه به خشکسالی و میزان فردگرایی

مجموع مجزورات	df	میانگین مجزورات	F	sig
۲۱/۸۰۸	۱	۲۱/۸۰۸	۱/۴۰۳	۰/۲۳۷
۶۰۳۲/۷۳۷	۳۸۸	۱۵/۵۴۸		
۶۰۵۴/۵۳۶	۳۸۹			

طبق جدول؛ مقدار F برابر با (۱/۴۰۳)، سطح معنی‌داری (۰/۲۳۷) و درجه آزادی یک شده است. چون سطح معنی‌داری بزرگتر از (۰/۰۵) شده، مدل معنی‌دار نمی‌باشد. بنابراین متغیر مستقل میزان توجه به خشکسالی بر متغیر وابسته میزان فردگرایی تأثیری ندارد. بیانگر عدم رابطه میان دو متغیر است. با توجه به مشاهدات و اظهارات ادارات مختلف شهرستان؛ یکی از علل خشکسالی را باید برداشت بی‌رویه از چاه‌های مختلف و حفر چاه‌های اطراف دریاچه براساس رفتارهای مبتنی بر عقلانیت فردی ذی‌نفعان دانست. که این امر موجب تمرکز بر افزایش منافع اقتصادی و کشاورزی شده و غفلت از پیامدهای محیط‌زیستی و اقتصادی - اجتماعی ناشی از نابودی دریاچه شده است. این فرضیه با تحقیقات (صفایی و همکاران، ۱۳۹۳) و نظریه‌های هریوت و اسکات جکسون و الکس اینگلس هم‌سویی دارد.

بحث و نتیجه‌گیری

در بستر دریاچه میلیاردها مترمکعب نمک وجود دارد. پس از خشک شدن کامل دریاچه، باد این همه نمک را بر روی مزارع و باغ‌ها پراکنده می‌کند. زندگی دام‌ها در منطقه مشکل شده و برای سلامتی مردم منطقه مضر است. کشاورزی نیز آسیب‌های جدی خواهد دید. همچنین خشکسالی روی انجیرستان‌های استهبان هم اثر داشته است. متأسفانه با توجه به آمار و اطلاعات اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان فارس؛ بر روی احداث سد‌ها روی دریاچه بختگان و تعیین حقابه، مطالعه دقیقی صورت نگرفته است. خشک شدن دریاچه سبب ایجاد طوفان‌های نمک و ایجاد مشکلات پوستی، چشمی، ریوی و روانی برای مردم شهرستان‌های مجاور شده است. مهم‌ترین عامل برای نجات دریاچه، مهار

بیابان‌زایی، کاهش آب کشاورزی و آب پشت سد‌ها، تعادل ایجاد کردن در مصرف آب برای کشاورزی و استفاده از تکنولوژی‌های جدید می‌باشد. توجه افراد منطقه به خشکسالی بر روی رفتار محیط‌زیستی افراد منطقه تأثیر فراوان داشته است. آن‌ها را آگاه کرده که رفتارشان را جهت مقابله با خشکسالی تغییر دهند. تأثیر خشکسالی بر جهانی‌شدن و مدرنیزاسیون نیز به صورت فردگرایی بروز پیدا کرده است. اما در این منطقه با توجه به پیمایشی که انجام شده است، فردگرایی وجود ندارد یا بسیار کم است. در واقع علت اصلی خشکسالی را می‌توان از جهتی فعالیت‌های خود مردم و اهالی منطقه دانست. تأثیر این فعالیت‌ها بر محیط‌زیست که خشکسالی را ایجاد می‌کند. و تأثیر خشکسالی بر زندگی اجتماعی - اقتصادی مردم منطقه باعث بروز تغییر در رفتار محیط‌زیستی افراد می‌شود. به‌طور کل علت اصلی خشکسالی از یک طرف عوامل طبیعی با درصدی کم و از طرف دیگر خود مردم منطقه و فعالیت‌های انجام شده آن‌ها در منطقه و زمین‌های کشاورزی آن‌هاست. زیرا که با توجه به تحقیقات انجام شده؛ نتایج حاکی از آن است که بروز مشکلات محیط‌زیستی نشأت گرفته از فعالیت‌های انسانی ناشی از عدم آگاهی و شناخت کافی انسان از محیط‌زیست می‌باشد. ارتقاء فرهنگ عمومی و آموزش محیط‌زیست و توجه به خشکسالی می‌تواند یکی از اقدام‌های اساسی در رفع این معضلات به شمار آید. هدف از آموزش محیط‌زیستی می‌تواند تغییر نگرش افراد نسبت به محیط‌زیست و در نتیجه تغییر راه و روش و رفتار محیط‌زیستی افراد با توجه به سواد محیط‌زیستی آن‌ها باشد. نظریه نیزیت و همکاران به خوبی نشان می‌دهد رابطه با طبیعت در مردم بینشی را برای رویارویی با محیط‌زیست فراهم می‌کند، که تأثیر طبیعت

بنابراین تنظیم مجموعه رفتارهای محیط‌زیستی باید به عنوان راهنمای تعامل انسان با طبیعت و آموزش این رفتارها در مناطق روستایی و شهری شهرستان استهبان جزء موارد ضروری ادارات و مؤسسه‌های محیط‌زیستی مربوطه باشد.

تقدیر و تشکر

از استاد راهنما؛ جناب آقای دکتر سیدمحسن سعیدی مدنی و استاد مشاور؛ جناب آقای دکتر محمدرضا علمی و پدر و مادر عزیز و بزرگوارم و همسر مهربانم کمال تشکر و قدردانی را دارم.

یادداشت‌ها

1. Jiuzhai
2. Mehmetoglu
3. Mayer & Frantz
4. Alex Engels
5. Fishbin & Aizan
6. Nisbet
7. Livayesiga, 2004
8. Fithkiau & Casel
9. Ingelhart
10. Heriot & Scott & Jackson
11. Haunslofler
12. Schumacher, Cales, Mantada
13. Stern

بر احساسات انسانی را بیان می‌دارد. همچنین براساس نظریه شوماخر و کالس و مانادا^(۱۲)؛ وابستگی و علاقه به طبیعت در گذشته و حال فرد، عاملی تعیین‌کننده در رفتار مسئولانه افراد در قبال محیط‌زیست و حفاظت از آن است. استرن^(۱۳) نیز در سال ۲۰۰۰؛ چهار نوع متغیر علی مؤثر بر رفتار محیط‌زیستی مطرح کرد. یکی از آنها شامل: نگرش، هنجارها، باورها و ارزش‌هاست که زمینه عمومی را برای نیت محیط‌زیستی فراهم کرده و می‌تواند تمامی رفتارهای محیط‌زیستی افراد را تحت تأثیر قرار دهد. آگاهی از پیامدهای محیط‌زیست در احساس مسئولیت شخصی و هنجارهای شخصی افراد و در ایجاد رفتار مراقبت از محیط‌زیست مؤثر است. زیرا که شناخت محیط‌زیست و آسیب‌های وارد شده به آن باعث می‌شود یک دید مسئولانه در فرد ایجاد شده و احساس تهدید کند و برای مقابله با این احساس، دست به رفتارهای نوع‌دوستانه محیطی از طریق باور به توانایی خود برای کاهش این تهدیدها بزند. این نوع رفتارها نشان می‌دهد که اگر هنجارهای ذهنی نسبت به رفتار نوع‌دوستانه محیطی مطلوب باشند، قصد و تصمیم شخص برای اجرای رفتار افزایش می‌یابد. همچنان که درک و تحلیل رفتار انسانی در برخورد با محیط‌زیست از عوامل گوناگون اجتماعی، اقتصادی و آموزشی تأثیرپذیر است. یکی از الزامات تغییر رفتار در قبال محیط‌زیست، بازنگری در مدل‌ها و الگوهای ذهنی افراد است تا تحولی در نوع نگاه به مسایل محیط‌زیستی ایجاد شود.

فهرست منابع

- جولائی، ل. و کارنامی، ا. ۱۳۹۲. تالاب‌های فارس، اداره کل حفاظت محیط‌زیست استان فارس. ص ۹-۶.
- کیانی، ح. ۱۳۷۶. جغرافیای تاریخی استهبان، نشر میرزای شیرازی. ص ۱۳.
- هاشمی تنگستانی، م.؛ بیرانوند، س. و طیبی، م. ح. ۱۳۹۲. آشکارسازی تغییرات دریاچه بختگان فارس در بازه زمانی ۱۳۳۵ تا ۱۳۸۶، مجله محیط‌شناسی. سال ۳۹. شماره ۳. ص ۱۹۹-۱۸۹.
- صالحی، ص. و قائمی‌اصل، ز. ۱۳۹۱. بررسی رابطه آموزش زیست‌محیطی و رفتارهای حفاظت از محیط‌زیست، فصلنامه آموزش محیط‌زیست و توسعه پایدار. سال اول. شماره ۳.
- صالحی، ص.؛ محمدی، ج.؛ میرمحمد تبار دیوکالایی، س. ا. و سرادی‌پور، ع. ۱۳۹۱. ارزیابی اثرات اجتماعی و محیط‌زیستی احداث و توسعه بندر فریدونکنار بر اجتماع محلی، فصلنامه آموزش محیط‌زیست. سال اول. شماره ۴.
- صفایی، ا. و ملک‌محمدی، ب. ۱۳۹۳. رهنمودهای نظریه بازی‌ها برای حکمرانی پایدار منابع آبی مشترک، مجله محیط‌شناسی. دوره ۴۰. شماره اول. ص ۱۳۸-۱۲۱.

- ضیاءپور، آ.؛ کیانی‌پور، ن. و نیکبخت، م. ۱۳۹۱. تحلیل جامعه‌شناختی محیط‌زیست و رفتار افراد نسبت به آن در مناطق روستایی و شهری استان کرمانشاه، فصلنامه آموزش محیط‌زیست. سال اول. شماره ۲. ص ۶۷-۵۵.
- غزالی، س. و اسماعیلی، ع. ۱۳۹۰. درونی‌سازی تأثیرات جانبی برداشت آب از چاه‌های کشاورزی اطراف دریاچه پریشان مطالعه موردی: گندم، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی. جلد ۲۵. شماره ۲. ص ۱۷۱-۱۶۱.
- کاویانی‌راد، م. ۱۳۹۰. نسبت ژئوپلیتیکی امنیت زیست‌محیطی و توسعه پایدار دریاچه ارومیه، فصلنامه مطالعات راهبردی. سال ۱۴. شماره اول. ص ۱۴۷-۱۱۵.
- هاشمی، ز. و عطایی، ه. ۱۳۹۰. پهنه‌بندی خشکسالی با استفاده از شاخص SPI و بررسی اثرات آن بر محیط‌زیست، فصلنامه علمی محیط‌زیست. شماره ۵۱.
- مختاری، د. و صالح، ای. ۱۳۹۳. بررسی آثار خشکسالی در منطقه سیستان و ساز و کارهای تعدیلی بکار گرفته شده توسط زیان‌دیدگان از خشکسالی، مقاله علمی- پژوهشی.
- مختاری‌ملک‌آبادی، ر.؛ عبداللهی، ع. و صادقی، ح. ر. ۱۳۹۱. تحلیل و بازشناسی رفتارهای زیست‌محیطی شهری (شهر اصفهان)، مقاله پژوهشی. دوره ۵. شماره ۱۸. ص ۲۰-۱.
- حاتم‌حسینی و همکاران. ۱۳۸۱. مدل‌سازی تعامل میان جمعیت، محیط‌زیست و منابع طبیعی، وبلاگ دکتر حاتم‌حسینی.

Inglehart, R. 1994. Cultural revolution in the developed industrial society.

Mayer, F. S, & Frantz, C. M. 2004. The connectedness to nature scale: A measure of individuals feeling in community with nature, journal of Environmental psychology. 24. pp: 503-515.

Mehmetoglu, M. 2010. Factors influencing the willingness to behave environmentally friendly at home & holiday settings, Scandinavian journal of Hospitality & Tourism. pp: 430-447.

Yulingzhang, Hong-lei, zhang, jie zhang, shaowen cheng. 2014. predicting residents pro-environmental behaviors at tourists sites, journal of Environmental psychology. pp: 131-146.

P.irhttp://amar.fars.